

РЕЦЕНЗИЯ

от

проф. д-р Манол Рибов - член на научно жури
в конкурс за заемане на академична длъжност "доцент" с кандидат д-р Елена Симеонова Петкова по направление "3.9. Туризм" (Икономика на туризма - хотелиерство и ресторантьорство), обявен в ДВ бр. 47/ 21.06.2016 г.

Рецензията е изготвена на основание на Заповед на ректора РД 38-459/01.07.2016 г. и Решение на заседание на научното жури от 08.09.2016 г. Съдържанието му е съобразено с изискванията на Закона за развитието на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за неговото приложение (ППЗРАСРБ), Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ "Св. Климент Охридски" и Препоръчителни критерии за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в Геолого-географски факултет на СУ "Св. Климент Охридски". В структурно отношение рецензията е съставена от **пет части и заключение**, в което е дадена оценка на изследователската, учебната, преподавателската, административната и обществената дейност, изказани са лични впечатления за кандидата и са дадени препоръки и бележки по неговата дейност.

Изследователска дейност и резултати

За участие в конкурса д-р Елена Петкова е представила 1 монография, 2 научни разработки, 29 статии, 6 доклада и 2 учебника или общо 40 публикации с общ обем 916 страници. Те се приемат за оценка без изключение, тъй като в съдържанието им не бяха констатирани популярни сюжети, тематично дублиране и връзки с докторантския труд на кандидата. По вид, брой и обем тези публикации са както следва:

Таблица 1. Публикации, представени по качествени и количествени признаци

№	Вид на публикацията	Авторство		Език на публикациите		Номерация в списъка на публикациите	Брой публикации	Брой страници
		Самост.	В съавт.	Бълг.	Англ.			
1	Монографии	1	-	1	-		1	135
2	Научни разработки	-	2	2	-	4,5	2	43 (230)
3	Статии	24	5	17	12	6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24,25,26,27,28,29,30,31,32,36,39	29	294
4	Доклади	4	2	5	1	33,34,35,37,38,40	6	72
5	Учебници	-	2	2	-	1,2	2	372
	Общо:	29	11	27	13		40	916

Приетите за оценка публикации включват 1 **монография** (№ 3); 2 научни **разработки** в съавторство (№ 4; 5); 29 научни **статии**, (6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 36, 39), от които дванадесет (№6;10,14,15,16,17,19,21,22,23,26,28,32) са публикувани на английски език; 6 **доклада** (№33, 34, 35, 37, 38, 40) от научни форуми, един от които е на английски (№ 40), а два (№38, 40) са в съавторство и 2 **учебника** (№ 1, 2).

Публикациите на кандидата са **рецензирани** от хабилитирани преподаватели, предимно от Университета по хранителни технологии - Пловдив, Софийския университет "Св. Климент Охридски" и УНСС. Те са **отпечатани** в университетски и ведомствени издателства и са **популяризирани** чрез обичайните канали на книгоразпространението. За по-голямата част от трудовете на кандидата, участието на авторите е отбелязано в самите публикации, а за тези от тях, за които това не е направено, е представен разделителен протокол.

Според Удостоверение от 07.07.2016 г. на Университетската библиотека при СУ "Св. Климент Охридски" кандидатът е цитиран от други автори 38 пъти.

1.1. Оценка на основния научен труд

За основен научен труд кандидатът е представил монографията "**Модели в хотелиерството**" (№3). Тя е в обем от 135 страници, шест от които представляват библиографска справка. В структурно отношение трудът е съставен от въведение, три глави и заключение. В тях последователно са **разгледани** въпросите за същността, значението и особеностите на моделирането в хотелиерското предприятие, възприемано като отворена система с предписание за разработване на основата на процесния подход на модели за неговата визия, мисия, цели, стратегии, структура, организация и ресурсна осигуреност. В контекста на съвременните технологии са разгледани операциите и процесите, резултатите от дейността на хотелиерското предприятие и тяхната оценка. Изследвани са връзките на организационно-управленската структура с процесите и тяхното моделиране. Специално внимание е отделено на техниките на моделиране на процесите и на тяхното алгоритмизиране. Разработени са примерни модели, обхващащи цялостната дейност на хотелиерското предприятие и са дадени практически указания за прилагането им.

Актуалността и научните достойнства на тематиката, намерили място в оценявания монографичен труд на кандидата, са очевидни и не се нуждаят от допълнително аргументирани. Монографията отразява трайни световни тенденции, които се наблюдават във всички сфери на стопанството, включително в хотелиерството, свързани с развитието на съвременните информационни технологии. От една страна, тези технологии се използват в самата дейност на стопанското предприятие от сектор "Хотелиерство", като служат както за неговото по-ефективно опериране, така и за оптимизиране на комуникациите между служителите му, между тях и клиентите, доставчиците и други заинтересовани страни. От друга страна, част от информационните технологии биха могли да служат за моделиране на хотелиерските операции и обхващащите ги процеси с цел осъществяване на успешното управление на хотелиерската дейност. В научната литература тези проблеми **не са напълно разработени**, особено когато става въпрос за научното обяснение и приложението на моделите в практиката на предприятията от сферата на хотелиерството.

Най-общо постигнатите от кандидата **научни приноси** в монографичния труд са както следва:

1. В монографията са изследвани въпроси на теорията, методологията и практиката на операционализиране на стопанската дейност на туристическите предприятия в хотелиерството. **Общите постановки в областта на управление на операциите са приложени конкретно в туризма, по-специално в хотелиерството**, като са отчетени неговите характерни особености.

2. Приложен е **системният подход**, както и свързаните с него процесен и ситуационен подход при решаване на задачите, свързани с използването на метода на моделирането в хотелиерството, в резултат на което са обхванати всички основни

елементи, звена, средства и условия, които участват във формирането на хотелиерския продукт.

3. Предложени, разработени или доразвити и тълкувани са конкретни модели, които могат да послужат при управлението на предприятията в хотелиерството за подобряване на дейността и постигане на желаните резултати, като създаване на по-висока стойност за клиентите, намаляване на времето и разходите за извършването на дейността и реализирането на повече приходи и по-големи печалби.

4. Предложен е интегриран модел, който показва как се изпълняват операциите в хотелиерството, как се използват човешките, материалните, финансовите и информационните ресурси, и как те се вписват в политиката на предприятието.

Практико-приложните приноси в монографията биха могли да се определят по следния начин:

1. Определени са ключовите процеси на примерни хотелиерски организации и са дадени предписания за тяхното оптимизиране.

2. Предложен е алгоритъм за адаптиране на бизнес процесите към измененията на целите и стратегиите на предприятието, наложени от промените в конкурентната среда.

3. Разработена е методика за диагностициране и оптимизиране на процесите въз основа на критериите за дисфункционалност, значимост и ресурсна осигуреност.

Монографията би се подобрила, ако в глава 3 (стр. 93-123) би намерил място параграф, третиращ въпросите, свързани с изчисляването на икономическата ефективност от оптимизацията на бизнес процесите.

Посочените критични бележки не намаляват значението на изтъкнатите научни постижения. Предметно-съдържателният анализ на монографията показва, че върху основата на достигнатите научни резултати се предлагат решения на определени приложни задачи от икономиката и стопанското управление на предприятията в хотелиерството.

1.2. Оценка на публикациите, несвързани с основния научен труд

Освен основния научен труд за участие в конкурса Елена Петкова е представила и 39 други публикации, включващи 2 научни разработки, 29 статии, 6 доклада и 2 учебника или общо 39 публикации с общ обем 781 страници. В тематично отношение те третират различни проблеми, но диференциацията при тях е в границите на необходимото и достатъчно разнообразие, за да не се влезне в противоречие с обявения конкурс. Анализът на тематичната насоченост на тези публикации ми дава основание да ги обособя в няколко групи, като взаимодействието на включените в тях теми, варира от простия обмен на идеи до взаимна интеграция на концепции, методологии, процедури, епистемологии, терминология и т.н. По-конкретно става въпрос за следните четири групи:

1. Икономически изследвания на хотелиерството и ресторантьорството на различни равнища (№ 2; 6; 11; 14; 15; 16; 17; 23; 24; 25; 27; 29; 30; 31; 33; 35; 38; 40);

2. Хотелиерството и ресторантьорството като част от цялостния туристически продукт на дестинацията (№ 10; 12; 13; 18; 21; 22; 26; 28; 34; 37);

3. Роля на предприятията с дейност хотелиерство и ресторантьорство в маркетинга на туристическата дестинация (№ 4; 5; 19; 32; 36; 39);

4. Модели и операции в туризма - хотелиерство и ресторантьорство (№ 1; 3; 7; 8; 9; 20).

Това **типологизиране** на трудовете на кандидата се основава на формални признаци. При него се акцентира на **тематичното сходство** на публикациите в съответната група. Негов генерален постулат е обхващането на всички публикации на кандидата в една съвкупност и нейното изследване като система. По-нататък логиката на типологизацията

ни отвежда до декомпозирането на тази съвкупност на групи и установяването на системните връзки между тях.

Първото от четирите тематични направления се отнася до **икономически изследвания на хотелиерството и ресторантьорството на различни равнища** (№ 2; 6; 11; 14; 15; 16; 17; 23; 24; 25; 27; 29; 30; 31; 33; 35; 38; 40). В публикациите в това направление са извършени голям брой икономически анализи на хотелиерството и ресторантьорството, както и на различни териториални структури на общоевропейско (№35; 38), национално (№ 29; 33; 31), областно (№ 16; 15), общинско (№ 11; 14; 40) местно равнище (№ 23; 27; 25; 17; 24), така и на организационно (№ 6; 30; 2) равнище, като са очертани факторите, които оказват влияние за получените резултати и са формулирани препоръки, кореспондиращи с тематиката на проучването. Анализирани са материални (материално-техническата база) (№ 27) и нематериални (услугите) (№ 40) обекти, както и цените (№ 25; 17) на местата за настаняване, а така също - търсенето и предлагането, ресурсите и резултатите от тяхната дейност (№ 35; 38; 29; 33; 31; 16; 15; 11; 14; 23; 24; 6; 30; 2). Голяма част от изследванията представляват сравнителни анализи в териториален - по региони/ райони (№ 35; 38; 33; 16; 11; 23) и/или във времеви - за текущия спрямо предходни периоди (№ 35; 38; 29; 33; 31; 16; 15; 11; 40; 23; 6; 30; 22) аспект. Изследванията са извършени въз основа на голям брой икономически показатели. Голяма част от тях използват статистически данни (№ 35; 38; 29; 33; 16; 15; 11; 23; 6).

Второто тематично направление засяга въпроса за **хотелиерството и ресторантьорството като част от цялостния туристически продукт на дестинацията** (№ 10; 12; 13; 18; 21; 22; 26; 28; 34; 37). В него на базата на съществуващите изследвания са разработени модели и извършени анализи на туристически дестинации, включващи сред другите елементи и местата за настаняване и заведенията за хранене и развлечения (№ 10; 21; 26; 13; 34). Въз основа на съществуващи модели, представени в научната литература, са изведени показатели за оценка на качеството, конкурентоспособността, атрактивността, състоянието, обслужването, услугите, удобствата, атмосферата, цените и т.н. на местата за настаняване и заведенията за хранене и развлечения (№ 37, 18, 12, 22). Впоследствие показателите са оценени от туристи чрез провеждане на анкетни проучвания (№ 37; 18; 12; 22). В допълнение, показателите за оценка на местата за настаняване и заведенията за хранене и развлечения са обединени по групи, като по този начин са разработени оценъчни модели (№ 22). Анализирани са също характеристики на български и чуждестранни туристи в област на България въз основата на анкетно проучване (№ 28).

В **третото** тематично направление се третира въпросите, свързани с **ролята на предприятията с дейност хотелиерство и ресторантьорство в маркетинга на туристическата дестинация** (№ 4; 5; 19; 32; 36; 39). Анализирани са резултати от изследване на настанителния сектор на Столична община, проведено през 2013 г. по задание на Общинско предприятие "Туристическо обслужване", което очертава състоянието на сектора, мнението на неговите ръководни представители за собствения им бизнес и за развитието на София като туристическа дестинация, с особен акцент върху маркетинга на общината (№ 4; 36; 19; 32). Предложен е също модел за оценка на маркетинга на туристическа дестинация (№ 36). Анализирани са въпросите за ролята на местните власти за развитието и популяризирането на туристическия продукт на дестинацията и готовността на респондентите за съвместни дейности със Столична община (№ 39). Извършен е анализ на това доколко туристическият бизнес от настанителния сектор в Столична община осъзнава ролята и значението на новите технологии и интернет за маркетинга - за популяризирането, рекламирането и разпространението на информация за туристическата дестинация (№ 19). Задълбочено е изследван туристическият продукт на дестинация - София. Доказано е твърдението, че в

Столична община има възможност за развитие на разнообразни видове туризъм (№ 32). Изразено е становището, че в София ясно се оформят две групи продукти (видове туризъм), които условно могат да се разделят на "градски" и "извънградски". Защитена е идеята, че развитието на различни видове туризъм допринася за устойчивото развитие на дестинацията (№ 4; 32). Извършен е сравнителен анализ на резултатите от анкетното проучване на мнението на ръководните представители на настанителния сектор с тези от паралелно проведено анкетно проучване на мнението на ръководни представители на посредническия сектор (№ 5; 39). В резултат на анализа са формулирани изводи и препоръки за дейността на Столична община (№ 4; 36; 19; 32).

Четвъртото от разглежданите тематични направления отразява **модели и операции в туризма - хотелиерство и ресторантьорство** (№ 1; 3; 7; 8; 9; 20). Извършени са анализи по въпросите на теорията (№ 7; 20; 1; 3), методологията (№ 20; 8; 9; 3) и практиката (№ 3) на операционализирането на стопанската дейност на туристическите организации, включително хотелиерските и ресторантьорските предприятия. Общите постановки в областта на управление на операциите са приложени конкретно в туризма, в частност в хотелиерството и ресторантьорството, като са отчетени техните характерни особености. Анализирана е еволюцията в теоретичната мисъл за операционализирането в хотелиерството (№ 7). Направена е класификация на хотелиерските операции (№ 1). Приложени, разработени, доразвити и тълкувани са съществени модели на стопанската дейност, адаптирани към сферата на туризма. Очертани са насоки за приложението на тези модели от туристическите организации, особено от хотелиерските и ресторантьорските предприятия, с оглед повишаване на тяхната ефективност (№ 7; 20; 8; 3; 9). Изработени са модели на примерни процеси и подпроцеси на хотелиерското предприятие, Предложени са показатели за извършване на анализ и оценка на тези процеси и подпроцеси (№ 20). Разработен е реинженерингов алгоритъм от пет стъпки, които се основават на анализ на текущата и бъдещата дейност на туристическите предприятия в България - хотелиерски и ресторантьорски заведения и др. (№ 9).

Научните и научно-приложните приноси на кандидата в обсъжданите публикации са резултати от репродуктивната му научна дейност, в която и чрез която са възпроизведени достигнати научни резултати за решаване на определени практически или познавателни задачи. Опитът да конкретизираме тази сравнително обща констатация води до различни повече или по-малко обосновани изводи с характер на принос, които се поляризират в следните четири групи:

1. **Анализирани са важни аспекти на търсенето, предлагането и икономическото развитие на хотелиерството и ресторантьорството** на различни равнища с използването на разнообразни източници на информация и широк набор от показатели.

2. Въз основа на задълбочени изследвания **са предложени оценъчни модели и методики** и са извършени анализи на елементите на конкретни туристически дестинации, включително местата за настаняване и заведенията за хранене и развлечения. В тази насока са избрани подходящи показатели за оценка на тези обекти. Освен това са представени модели, при които показателите за оценка на хотелиерските и ресторантьорските организации са обединени по групи.

3. **Анализирани са нагласите и очакванията на ръководителите на настанителния сектор** по отношение на местната туристическа политика, с акцент върху маркетинга на София като туристическа дестинация и дейността на Културно-информационния център (КИЦ) на София. Предложен е модел за оценка на маркетинга на туристическа дестинация.

4. **Общите постановки на теорията и методологията на операциоализирането на стопанските организации са адаптирани и приложени конкретно в туризма, в частност в хотелиерството и ресторантьорството**, като са отчетени техните характерни особености. **Предложени са съществени модели на стопанската дейност, адаптирани към сферата на туризма.** Очертани са насоки за приложението на тези модели от туристическите организации, особено от хотелиерските и ресторантьорските предприятия.

"Икономика и финансово управление на ресторантьорството" (№ 2) е в обем от 108 страници. В началото накратко са въведени основните понятия на икономиката на ресторантьорството. Като **основни приноси на труда** може да се посочат:

1. **Адаптирани са теоретични постановки, практически примери и задачи в областта на икономиката и финансовото управление на ресторантьорството към условията на българската пазарна среда.**

2. Представените материали са **обособени в осем основни теми**, а именно: (1) търсене и предлагане в ресторантьорството; (2) стандарти за храни и напитки; (3) оперативен бюджет и анализ на критичната точка; (4) ценообразуване, планиране и оценка на менюто; (5) покупка, складиране и изписване на продукти, както и планирането на производството; (6) изчисляване на действителните разходи за храни и напитки; (7) отклонение от стандартите и отчитане на приходите; (8) разходи за труд и обслужване в ресторантьорството.

3. Във всяка част са разкрити **примери, решени проблеми и задачи** за самостоятелна подготовка, които са предложени от кратко представяне на теоретичните постановки по съответната тема.

Актуалността на разглежданата тематика може се обосновава от необходимостта от разработването и прилагането на системи и техники за контролиране на разходите и увеличаване на приходите в заведенията за хранене и развлечения в България. Все още в научната и учебната литература в областта на туризма в страната тези проблеми са **слабо разработени**, съответно не се прилагат в необходимата степен и на практика от туристическите организации, особено що се отнася до техниките на финансово управление, специфични за стопанската дейност ресторантьорство, което обяснява и мотивът на кандидата за избора на тази тема.

Подходящо е теоретичните постановки, практическите примери и задачите да се **използват** в университетското обучение по учебните дисциплини Ресторантски операции и Икономика на туризма. Представените материали могат да бъдат полезни също на **ръководители** в ресторантьорския бизнес с оглед увеличаване на приходите и намаляване на разходите за стопанската дейност.

В преобладаващата си част изследваните от кандидата проблеми се отличават с ясно формулирана теза, задълбочени проучвания и постигнати конкретни резултати с полезни за науката и практиката теоретични обобщения, изводи и препоръки. От публикациите се вижда, че кандидатът е добре запознат с литературата и научните достижения в икономиката на туризма, хотелиерството и ресторантьорството. Това му е дало възможност да открие някои от нерешените и частично решени проблеми, да ги изследва и да предложи подходящи за тях решения.

2. Учебна дейност

Кандидатът изнася лекционни курсове и упражнения пред студенти от професионално направление "Туризм" в ОКС "Бакалавър" и ОКС "Магистър" на Софийски университет "Св. Климент Охридски". Лекционните му курсове и упражненията са по дисциплини "Хотелски операции", "Ресторантски операции", "Икономика на туризма", "Маркетинг в туризма", "Основи на управлението" и "Стратегическо планиране".

Аудиторната заетост на Елена Петкова за периода 2011 г. - 2015 г. е 539 ч. при норматив 270 часа, а **извънаудиторната заетост** е 1101 ч.

Кандидатът е подготвил **актуализиран курс от лекции и практически занятия (упражнения) по програмите на възложените му за обучение учебни дисциплини.**

През периода 2011 г. - 2015 г. кандидатът е бил **научен ръководител** на 4 дипломанти. За същия период е **рецензирал** 12 дипломни работи.

За периода 2011 г. - 2015 г. Елена Петкова е провела ръководство на 714 курсови работи, предвидени по учебен план.

3. Преподавателска дейност

Преподавателската дейност на кандидата се отличава с използването на интерактивни средства на обучение, включващи аудио-видео технологии, текст и анимация.

Конкретно методите на преподаване и обучение на дисциплините включват: мултимедийни презентации; консултации; решаване на казуси; обсъждане на примери от практиката; ролеви игри; дискусии по групи; самостоятелни задания; разработване и представяне на курсови проекти; решаване на задачи.

Кандидатът осигурява занимания в практическа среда - посещение и запознаване с работата на хотели и на туристически изложения.

Елена Петкова владее писмено и говоримо английски език, което в много отношения подпомага преподавателската и научната ѝ дейност.

Кандидатът се ползва с добро име сред колегите и студентите и поддържа добри контакти със специалисти от практиката.

4. Административна и обществена дейност

Като преподавател в катедра "География на туризма" Елена Петкова **участва в заседанията** на Катедрения съвет и на Общото събрание на Геолого-географския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

Обществената активност на кандидата намира израз в членството му в Съюза на учените в България. Освен това той е член на Редакционния съвет и участва в подготовката за издаване на рецензирано, индексирано и реферирано периодично научно списание "Научни трудове на Съюза на учените в България - Пловдив". Рецензирал е общо 14 научни статии в списанието. Кандидатът е бил председател на секция и член на Организационен комитет на конференции, организирани от Съюза на учените в България.

За периода 2007 г. - 2015 г. Елена Петкова е участвала в 3 проекта, свързани с преподаване на служители на организации в публичния и частния сектор, а за периода 2012 г. - 2015 г. - в 7 проекта, свързани с научно-изследователски и практико-приложни разработки.

За периода 2003 г. - 2016 г. кандидатът е участвал общо в 26 конференции в страната и 8 конференции в чужбина.

5. Лични впечатления

Личните ми впечатления от Елена Петкова са много добри. Тя се отличава със своето трудолюбие, отговорност, прецизност в работата. В преподавателската си дейност широко прилага интерактивни средства за обучение, а в научно-изследователската процесния и ситуационен подход.

Взимайки под внимание нейните нагласи и предпочитания в научно-изследователската ѝ работа бих ѝ препоръчал за бъдещи да посвети усилията си в решаването на проблеми, свързани с аутсорсинга в хотелиерството и ресторантьорството.

Заклучение

От проверката на документите по конкурса установих, че нарушение в процедурите по избора за доцент не са допуснати. Спазени са изискванията на чл. 24 (1), 27 (4) т. 1 и т. 2 от ЗРАСРБ и на чл. 53 (1) (2) и чл. 57 а (2) т. 1 и т. 2 от ППЗРАСРБ.

Запознаването с документите по конкурса и оценката на публикациите на Елена Петкова ми дават основание да направя следните изводи:

1. В конкурса тя е единствен кандидат;
2. Притежава образователна и научна степен "доктор";
3. Заема академична длъжност главен асистент във висшето училище, обявило конкурса;
4. Осигурена ѝ е необходимата аудиторна и извънаудиторна заетост;
5. Има публикувани учебници по преподаваните от нея основни дисциплини;
6. Изнася лекции и упражнения по 6 дисциплини в ОКС "Бакалавър" и 2 дисциплини в ОКС "Магистър", които са пряко свързани с конкурса;
7. Осъществила е научно ръководство на 4 дипломанта и е рецензирала 12 дипломни работи;
8. Кандидатства в конкурса с достатъчно по количество, несвързана с докторската дисертация научна продукция, включваща 40 труда, съставени 1 монография, 2 научни разработки, 29 статии, 6 доклади и 2 учебника или общо 40 публикации с общ обем 916 страници;
9. От представените 40 труда, 17 са на английски език;
10. Документирани са 38 цитирания на кандидата от други автори;
11. В своята съвкупност оценените публикации съдържат безспорни научни и научно-приложни приноси, с които се допълва и доразвива научното познание в областта на икономиката на туризма, хотелиерството и ресторантьорството.

Обобщената оценка по критериите и показателите за учебната, научноизследователската и друга академична дейност, свързана с конкурса показва, че гл. ас. д-р Елена Симеонова Петкова **отговаря на изискванията** на чл. 24 и чл. 27 от ЗРАСРБ и чл. 53 и чл. 57а от ППЗРАСРБ, както и на Правилника и на Препоръчителните критерии на СУ „Св. Климент Охридски“ за заемане на **академичната длъжност "доцент"** по професионално направление 3.9. "Туризм" (Икономика на туризма - хотелиерство и ресторантьорство).

София, 20.10.2016 г.

Рецензент:
(проф. д-р М. Рибов)